

Nagy Sándor (1896—1954)

A Bukarestben szerkesztett Egyházi Újság (alcíme szerint: regáti egyháztársadalmi lap) 1935. május 12-i számából egy közleményt és egy anyakönyvi hírt idézek:

A közlemény: „*A regáti kérdés*” című tanulmányom I. kötetét, melyet az Egyházi Újság 1931–35. évfolyamában 82 részben folytatásokban közöltem volt, megfelelően átdolgozva és kiegészítve, mintegy 200 oldalas könyv formájában szeretném kiadni.

A könyv a következő öt fejezetben tárgyalná a Regátban élő magyarság nemzeti és hitbeli megtartásának problémáit:

I. A Regát világa, amelyben idekerült testvéreink élnek

II. A Regátban élő magyarság lelki képe, érzelmvilága és gondolkozásmódja

III. A regáti magyarság élete szervezeteiben

IV. Az eddigi intézkedések hibái

V. Az új munka általános feladatai

A könyv ára 100 lej volna.

Nyomdába adom és a szokásos előfizetési felhívás közlésezem, ha alulírott címemre annyi példány megrendelésére kapok biztatást, amennyi a kiadási költségek 2/3 részére fedezetet ígér.

Nagy Sándor
református lelkész
București, str. Știrbei Vodă
nr. 9.

Az „Anyakönyvi hírek” rovatban pedig ezt olvasom:
Keresztelés: Nagy Sándor (Nagyszöllös) és Kányád Aranka (Bukarest) fia: Csaba Sándor.

Utóbbi én vagyok, előbbit apám írta alá. Az én keresztelóm sikerült, s mellékesen én is — úgy-ahogy — létre vergődtem, a könyv nem. Ezt a hiányt igyekszik pótolni ez a kiadás.

Ám sem az, hogy apámról van szó, sem az, hogy ő szerette volna könyvformában viszontlátni, nem lehetne alapja e tanulmány kiadásának. Meggyőződésem szerint más, az írás tartalmi értékeibe foglalt információk írják elő közlését.

Ezek:

— történelmi dokumentum. Elsősorban a két világháború közötti regáti magyar életről. Aztán a Regátban elvesző magyarság évezredes sorsáról. Ez ugyan sok esetben a székelység hun–avar eredetének alapvonulatait teszi magáévá, ami történelemtudományilag (ha ilyen egyáltalán van) nem igazolt, de nem is egyértelműen cáfolt. Ugyanebben az időszakban Kós Károly is ezt vallotta.

— társadalmi kép a korabeli regáti magyarság rétegeiről és típusairól. Ebben a vonatkozásban ez az írásmű pszichikai sorvezetőként is felfogható szórványban élő néprészeink egyedeinek kezeléséhez. Magam huszonhét évet töltöttem svájci emigrációban, és nagyon megkönnyítette volna odaszorult hazámfiak közötti tájékozódásomat, ha elolvashattam volna a szórványlekkület ilyen hivatott bemutatását.

— egyháztörténeti dokumentum: a Regátba szorult magyar református egyház tevékenysége annak érdekében, hogy a rászoruló lelkeket hitükben és nemzeti érzéseikben egyaránt megtartsa. Az erdélyi magyar református egyház a magyar viszonyok között szinte egyedülállóan magáévá tette az egyházi lelki gondozáson túl hívei magyarságtudatának megtartását. Ha a romániai szórványmagyarság vonatkozásában ez tovább is törekvése lesz, nem kevés eligazítást tartalmaz számára ez az írás. Az erdélyi hasonló megnyilvánulásokat hajlamosak egyes vélemények nacionalizmusnak

tekinteni. A Regát elnyomott magyar szférájára vonatkozóan ez a minősítés nem nagyon uralkodott el.

— egy fiatal magyar intellektus (harmincnégy éves korában kezdett hozzá ehhez az írásához) küldetésének valóráváltásáért lelkesedő, magyarságáért kiálló egyéniség vallomása, amely akkor is tiszteletreméltó, ha szöveges megjelenítése olykor túlcsoordul a nemzet-szeretet poharának szélén.

— olyan jellegű bemutatása a román léleknek, amely nem használja a magyar megítélés szokásos „balkáni” jelzőjű pejorativitását. Az együttélő és megértésre törekvő szemlélet ritka példája, ami akkor válik különösen feltűnővé, ha észrevesszük, hogy mellette a románság részéről a magyarok felé gyakorolt presz-ziókat is tudatosítja.

Néhány adat és részlet a szerzőről (az életrajzi kronológiát a függelékben találja meg az érdeklődő): Székely apa, szatmári magyar anya, nagyszöllősi gyermekkor. Nyolcgyermekes családi környezet, tanár szülőlk. Érettségi után mérnökhallgató Pesten, a műszaki egyetemen. Önkéntes kadét az első világháborúban, hadirokkant, kitüntetett; előléptetve — tartalékos hadnagyként — szerel le. A világháború után teológus Kolozsváron, majd ugyanott püspöki titkár. Ilyen minőségben helyettesít fél évet a bukaresti magyar református egyházköztségben, majd — egyéves türei parókus lelkészség után — a bukaresti református magyar gyülekezet vezetőlelkésze. Erről az idejéről egy későbbi, a „Főtiszteletű Konventi Elnökség”-nek címzett levelében így ír:

„1. Az 1922. évben, majd az 1925–1941. évek között bukaresti lelkipásztor voltam. Itt sok százra ment azoknak a híveimnek a száma, akik, mint az első kommun emigránsai, nem térhettek vissza Magyarországra. Ezek nagyobb részükben évek múltával igen jó egyháztagokká, képviselőkké és presbiterekké váltak, ki-

sebb részük azonban annál inkább és mindvégig ellenségeként tartott engem nyilván.

2. Bukaresti papságom első éveire esett a szocdem párt bukaresti zászlóbontása. Élharcosai ennek a Romániához csatolt területekről tízezernyi számban özönlött magyar munkások voltak. Kezdetben a legjobb viszonyban voltam velük, mint összejöveteleik egyik előadója. Később azonban, amikor a szakszervezetek magyar szekcióit feladták, magyar könyvtárukat feloszlatták, a nemzeti asszimiláció hirdetői és a magyar-román összeházasodásban való feloldódás protezsálói lettek; amikor Bukarestben kiadott magyar nyelvű hetilapjaikban magyar tannyelvű iskoláink hírverését megtagadták (5000 tankötelesünk járt román iskolába!), az olténiai (Lotru-völgyi) magyar erdőipari munkásság általam bizonyított üldöztetését (napi két órával többet dolgoztak és 30%-kal kevesebb fizetést kaptak román munkástársaiknál) elhallgatták stb., »ellen-ségekké« lettünk...

3. Az 1937–41. években mintegy 300 zsidó családot vettünk át Bukarestben a ref. egyházba, akik az áttérés formai követelményeinek eleget tettek. Több volt azonban olyan, aki »sürgös szükség-kereszttség«, antedatált anyakönyvi bejegyzés, hamis egyháztagsági igazolás stb. iránti kérésekkel ostromolt. Ezek megtagadása miatt szerintük annál is inkább »antiszemita« lettem, mert más két lelkésztársam az ilyen követelésekkel szemben megértést tanúsított.

4. Bukaresti és regáti szolgálatom közel két évtizede alatt 6 iskolát és 3 templomot építtettem, a vasárnapi iskolák egész sorát nyitottuk meg. Ez a progresszív arányokban kibontakozott egyházi és iskolai szervezet tenger pénzt emésztett fel, amihez csak azon az úton tudtam hozzájutni, hogy az egymás után következő bukaresti magyar követekkel s rajtuk át a magyar kormány szerveivel szolgálatkész jó viszonyt tartottam fent.

5. A bécsi döntés után roppant arányokban indult meg az egyházi munkánk által nemzethűségükben megtartott regáti magyarság hazaözlése. Hazatért Magyarországra 35 ezer lelkes bukaresti gyülekezetem [mintegy százezer magyar közül — szerk.] 90%-ában, így kerültem én is 1941-ben húszévi álmaid városába: Budapestre. Csak természetes, hogy nem láthattam rossznak azokat a fejleményeket és folyamatokat, amelyek a biztos hitbéli és népi halálban haldokló regáti magyarság százezres tömegét hazasegítették.”

Egyéb bukaresti szervező tevékenységét *A regáti kérdés* címmel folytatásokban közölt munkájában szerénysége nem engedi propagálni. Ám említi mindazokat a szervezeteket, amelyeket tizenhat éves munkája során ott létrehozott. Csupán egyet-kettőt emelnék ki ezek közül: a Koós Ferenc Kör, amelyet későbbi méltatok olykor csupán diákszervezetként említenek, holott a Körnek a diákszekción kívül történelmi, jogi, néprajzi, irodalmi és kisebbségi szakosztályai, célkitűzései és tevékenységei is voltak. Ám vezetősége természetes alapanyagként a Bukarestben tanuló magyar diákságra és értelmiségre hagyatkozott, ezek közül választva elnökségét és tagságát. Ugyanakkor meg kell említeni az Iparoskört is, amely a bukaresti kisiparos vállalkozók között toborozta tagságát, egyidejűleg egyéni ismertető hasábokat biztosítva számukra az Egyházi Újságban.

Önmagában az Egyházi Újság (kéthetente megjelenő folyóirat), amelyet 1929. január 6-án indított, és bukaresti tartózkodása végéig szerkesztett, nem kis teljesítmény volt a bukaresti és regáti magyarság összefogásának szolgálatában.

Hagyjuk azonban az érdemeket. Lényegesebb a munka. Megindította, tizenegy évi szünet után, előbb 4, majd 7 osztállyal az egyház magyar nyelvű elemi iskoláját, napközi otthonnal és internátussal. Az iskolában 1929–33 között évi átlagban 168, 1935–39 között

évi átlagban 196 diák vizsgázott sikeresen. (Egy, a szórványlelkület eltévelyedéseire jellemző jelenséget érdemes itt megemlíteni. A hívek körében elterjesztették, hogy miközben a református lelkészek a magyar gyermekek új iskolába történő beíratását propagálják, sajátjaikat német nyelvű elemi iskolába járatják. A beíratkozásokra káros hatású mendemondát kénytelenek voltak — 1930. szept. 9-i dátummal — az Egyházi Újságban cáfolni, mondván, hogy gyermekeik még nincsenek iskolás korban, és — magyar nyelvű óvoda Bukarestben nem lévén — német nyelvű óvodába írták be őket.) Egyidejűleg az iskolaépületben a Bukarestbe áramló szegény sorsú, felsőfokú oktatásban részt vevő diákoknak kedvezményes diákszallást biztosított. A 30-as évek második felében annyira szaporodott a bukaresti református magyarság létszáma, hogy annak lelkigondozása érdekében a városon belül kisebb parokiális egységeket kellett szervezni. Ezek lelkészlakkal, imaházzal — egyes esetekben —, elemi iskolai épülettel felszerelt parókiakörök voltak 2–300 lélek számára. Így alakította ki a bukaresti keleti parókiakört dr. Horváth László, az északit Gudor Lajos, a délit Szigethy Béla, majd Hamar Béla nagytiszteletű urak vezetésével. Ebben az időszakban a leányegylet vezetésével és a nővédelemmel is külön női lelkipásztor (Bereczky Klári) foglalkozott, aki ez időben a másodlelkész Kányádi Béla (az Egyházi Újság felelős szerkesztője) mellett a központi parokiális kör segédlelkésze is volt. Az 1940-es szörnyű bukaresti földrengés egy csapásra mindent tönkretett. Lakhatatlanná tette a paplakokat, és félig romba döntötte — akkor már a román királyság által kisajátított — templomát. (A királyi palota háta mögötti területet nyerték meg vele további bővítések céljából. Ma kongresszusi csarnok van a helyén.) A vasgárda (légió) zsidópogroma után a bukaresti magyarok kiirtásával fenyegetőzött. Hitközsége nagy része Észak-Erdélybe és Magyarországra menekült. Magyarságmeg-

őrző tevékenysége miatt önmagának is személyi fenyegetettségtől kellett rettegnie. Kicsi családját (feleségét, két fiát és anyósát) menekítve rövid előkészítés után Budapestre repatriált, ahol a Református Egyetemes Konvent szórványügyekkel foglalkozó titkára lett. Amikor bement a bukaresti magyar követségre áttelepülése ügyeit intézni és a követség egyik tisztviselőjére megkérdezte tőle: „Nagytiszteletű uram, hát itthagya híveit?”, ezt válaszolta: „Nem én hagyom itt híveimet, ők hagytak itt engem.”

Négyévnyi budapesti tartózkodás után kapott megbízást a Konvent egyházi elnökétől, Ravasz Lászlótól (aki egyébként a kolozsvári teológián tanára volt) arra, hogy a világháború végén az oroszok elöl nyugatra menekülőkkel együtt tartva, szervezzen közöttük református szórványegyházat. A megbízást vállalta, és a menekültekkel együtt Nyugat-Európába távozott. Családja nem mehetett vele, mert nagyobbik fiát (Álmost) első éves műegyetemistaként besorozták az ún. „egyetemi rohamzászlóalj”-ba, amelyet néhány hetes katonai kiképzés után Budapest védelmében vetettek be (a fiatal egyetemisták fele odaveszett), és szolgálati helyét elhagyva katonaszökevénynek minősült volna. (Bátyám megsebesült — a szerencsésebbek közé tartozott.) Apám erről az időszakról már említett levelében így vall:

„Azzal a biztatással indultam útnak, hogy anyagi gondok ne aggasszanak, mert a menekült lelkészeket fél millió pengő március végéig szóló ellátmány várja a pápai püspöki hivatalban. Nem érkezett volt egy fillér sem. De ott találtam Domándiban mintegy 300 menekült lelkészcsaládot, éhesen, rongyosan, és a sopronszombathelyi nyilas kormányt tele ellenséges indulattal ellenünk. 1945. jan.–márc. hónapokban az ugyan ezen időszakra szólólag máskor is kiutaltatott kormányellátmányból annyi segélyt és illetményt tudtam

juttatni, amennyit a nyilasok primitív ferdeségeihez és zsaroló göggyéhez alázkodva kihízelelgettem.”

Továbbment a menekülőkkel. Megbízatása alapján 1946 júniusában létrehozta a Németországi és Ausztriai Református és Evangélikus Lelkigondozói Szolgálatot, és ugyanez év októberében megindította a magyar emigráció háború utáni első (könyvatos) folyóiratát Harangszó címmel. A német és osztrák egyházaktól, valamint az Egyházak Ökumenikus Tanácsától nyert támogatásokból több mint ötven református és evangélikus lelkész javadalmazását biztosította, akik előbb menekülttáborokban, majd az azokból szétszóródott magyar menekült hívek között végeztek lelkigondozást. A szervezet központja a németországi Landshutban, majd később Münchenben volt. Több mint tíz alkalmazottal irodát és milliónyi dollár értékű raktárt tartott fenn, ahonnan a menekültek felé áramló segélyszállítmányokat osztotta el hívei között.

Magyarországi egyházi hatósága 1947 elején hazahívta. Ugyanez év márciusában indultak azoknak a menekülteknek a transzportjai, akik hazatértek Magyarországra. Ezeknek a szervezése külön feladatot jelentett számára. Amikor pedig ennek vége lett, a menekültek hazaszállítását leállították, mert megtörtént a fordulat Magyarországon, és Ravasz Lászlót Beczky Albert váltotta fel az egyház vezetésében. Ennek az egyháznak a felsőbbségét pedig az emigráns református szervezetek már nem ismerték el, de elismerték az ő megbízatását addig, amíg nem lesz újra szabadon választott vezetősége a Magyar Református Egyháznak. Ám ő akkor sem jött volna haza, ha megmarad felettes hatósági függősége, mert 1947 januárjában az egyház hazahívó levelére írt válaszában (ebből valók az eddigi idézetek is) erre vonatkozóan így ír:

„Németországi munkám egyik legsúlyosabb terhe az amerikai adományok közvetítésének vállalása volt. En-

nek az akciónak a folyamán az elmúló hála mellett harag is gerjedt itt-ott ellenem.

Nem kétséges, hogy a fent vázolt huszonöt éves külszolgálatban eltelt múltamból, ha akarja valaki, nem volna nehéz a kommunista-, demokrata- és zsidóellenesség vádját rám olvasni, vagy a reakciós kornak szolgálatát, háborúpártiságot, németbarátságot, népellenességet, valamint a nyilas kormánnyal való együttműködést a vádoló természetes egyoldalúságával kimutatni. Pláne az ellen, aki még »vitéz« is és hozzá »nyugatos«, mint én vagyok.

Belátom, hogy sem különleges elbírálásra, sem előzetes felmentésre igényem nem lehet, ha azonban újraélhetném az elmúlt huszonöt esztendő, akkor sem tudnék semmit lényegileg másként csinálni. Nincsen ezért semmi vezekelni vagy jóvátenni valóm, ha csak nem az Isten előtt. Jobb tehát hallgatnom az evangélium intelmére: »A bíró elé ne menjetek«, a poroslót és a börtönt az én harminc éve 75%-os hadirokkant szervezetem amúgy sem bírná ki...

Ha tehát nem mennék haza, hanem továbbmennék a szabadságos nagyvilágba, méltóztassék azt megérteni. Megpróbálom majd tovább folytatni, amire úgy látszik, rendeltettem: szétszóródott magyar véreim szolgálatát, amint lehet. Ez esetben tisztelettel kérem, méltóztassék — ha lehetséges — nyugdíjazni, nyugdíjamat a feleségemnek kiadni.

Maradok tisztelettel hívük és beosztottjuk, valamint népem szolgálója.”

A református egyház a nyugdíjaztatási kérelmet nem vette tudomásul, és a fordulat után családját — annak mindenféle javadalmaztatását megszüntetve — cserbenhagyta. Egy hű, volt bukaresti egyháztag segítségével feleségének sikerült galvanizáló segédmunkásként elhelyezkednie a csepeli (akkor még Weiss Manfréd) gyárban, hogy négytagú családját el tudja tartani. A nehéz alantas munkáért is hálásnak kellett lennie,

hiszen a Rákosi-időkben egy „nyugatos lelkipásztor” családját felkarolni is veszélyes volt. Anyám ötvenéves korában kezdett nehéz testi munkát végezni. Rá is ment az egészsége.

Apám ugyanannak a sorsnak nézett elébe, mint Bukarestben. Lelkipásztorai és hívei itt is elhagyták, fokozatosan kivándoroltak Amerikába, Ausztráliába. Végül 1952-ben ő is utánuk ment Észak-Amerikába, de előbb egy európai presbiteri konferencia az ő javaslatára megalakította a Szórványban Élő Magyar Református Egyházat (SZEMRE). Amikor kiért, ott már minden református papi állás el volt foglalva. Őt hívei a Ligonier-i Bethlen Otthonba akarták tenni. Ám még sokkal aktívabbnak érezte magát, semmint hogy egy öregotthonba vonuljon, hát belevetette magát a SZEMRE amerikai szervezésébe, és a szervezet folyóiratának (Evangéliumi Világszolgálat, szerkesztette régi munkatársa: Nt. Szigethy Béla) stabilizálásába, noha már évek óta halálos kórral küszködött: leukémiás volt. Amerikában még két évet élt. Clevelandben halt meg 1954. július 1-én. Összekuporgatott pénzecskéiből utolsó pillanatáig csomagokat küldött magyarországi családjának.

Remélhetőleg nem sorsának példája, hanem írása/írásai szolgálnak majd tanulsággal a jövő generációk magyarságnak elkötelezett tagjai számára. Nyugaton publikált egyházpolitikai és vitairataiban két álnevet használt: Etelközi Sándor és Sztamári N. Sándor.

Budapest, 1999. augusztus 13.

Szárazajtai Nagy Csaba